

# de mos

Jaargang 22  
Sept./Okt. 2006

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het  
Nederlands  
Interdisciplinair  
Demografisch  
Instituut

Bulletin  
over  
Bevolking  
en  
Samenleving

# 8

## NIDI

### inhoud

- 69 **Nederland vergrijst minder dan rest EU**  
Demodata
- 73 **Op weg naar volwassenheid**  
Demodata
- 75 **Tijdsbesteding Europese mannen en vrouwen meer gelijk**  
Demodata
- 78 Demodata
- 80 Demodata



Foto: Wim de Jonge

## Nederland vergrijst minder dan rest EU

ROB VAN DER ERF

### CBS-prognose vergeleken met de Eurostat-prognose

**De bevolking van Nederland gaat later krimpen dan die in de meeste andere landen van de 'oude' EU-15. Dat wijst een vergelijking van de bevolkingsprognose van het CBS voor Nederland met die van Eurostat voor alle landen van de Europese Unie uit. Bij de groep sinds 2004 toegetreten nieuwe lidstaten is momenteel al sprake van een terugloop van het aantal inwoners. Door aan de ene kant een verondersteld relatief groter aantal geboren en aan de andere kant een minder gunstig verwachte ontwikkeling van de overlevingskansen vergrijst Nederland in de toekomst ook minder snel dan de rest van de EU.**

Op basis van de meest recente langetermijnbevolkingsprognose van het CBS voor Nederland en die van Eurostat voor alle 25 landen van de Europese Unie wordt hierna een beeld gegeven van de wijze waarop de verwachte ontwikkeling van de bevolking in Nederland verschilt van die in de andere lidstaten. Eerst zal worden ingegaan op de veronderstellingen op het gebied van geboorte, sterfte en buitenlandse migratie (zie kader pag. 72). Vervolgens zal worden aangegeven waartoe deze veronderstellingen leiden in termen van vergrijzing. Ter wille van de eenvoud zal alleen naar de centrale variant van beide prognoses worden gekeken. In de figuren zal binnen de EU een onderscheid worden aangebracht tussen de 'oude' EU-15 en de tien in 2004 toegetreten lidstaten (NLS-10). De prognose van Eurostat voor Nederland kijkt op details af van die welke door het CBS is gemaakt.

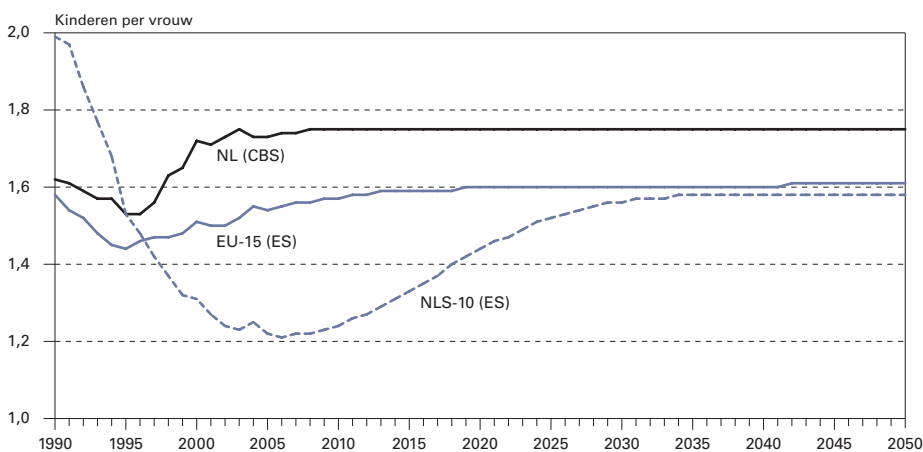
#### Geboorte

Sinds 1990 is het totaal leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfer (TFR), zeg het gemiddeld kindertal per vrouw, in de NLS-10 sterk gedaald van 2,0 naar 1,2. In de acht voormalige Oostbloklanden houdt de daling van het kindertal verband met de politieke omwentelingen in de jaren negentig. Meer mogelijkheden om onderwijs te volgen, grotere kansen op zelfontplooiing, de introductie van family planning, het beschikbaar stellen van anticonceptiva, veranderingen in de rol van het gezin, meer consumptiegerichtheid en de toegenomen spanning tussen betaald werk en ouderschap zijn factoren die in combinatie met de verslechterde economische ontwikke-



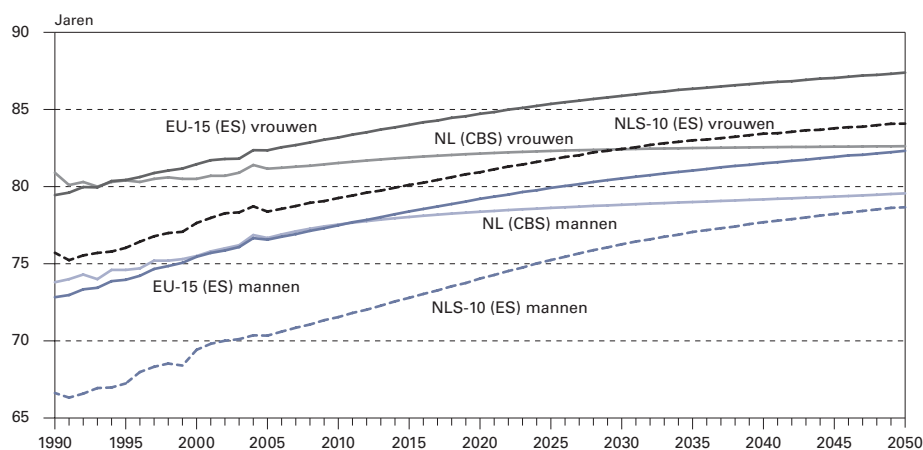
Foto: Wim de Jonge

**Figuur 1.** TFR, 1990-2004 (waargenomen) en 2005-2050 (prognose)



Bron: Eurostat (ES) en CBS.

**Figuur 2.** Levensverwachting, 1990-2004 (waargenomen) en 2005-2050 (prognose)



Bron: Eurostat (ES) en CBS.

ling hebben bijgedragen aan uitstel en deels ook afstel van kinderen krijgen.

In zowel Nederland als de EU-15 was er in de eerste helft van de jaren negentig eveneens sprake van een daling van de TFR maar trad daarna een omslag op die in Nederland een stuk sterker was dan gemiddeld in de EU-15 (figuur 1). De oorzaak van deze omslag kan deels worden gevonden in het later krijgen van kinderen, waardoor in de tweede helft van de jaren negen-

tig kinderen zijn geboren die in de eerste helft waren uitgesteld.

Het CBS veronderstelt dat de uitstel- en inhaal-effecten momenteel vrijwel zijn uitgewerkt en dat daarom het huidige niveau van de TFR op langere termijn min of meer gehandhaafd zal blijven op 1,75. Ook de prognosemakers van Eurostat laten het toekomstige aantal kinderen per vrouw voor de hele EU-15 weinig afwijken van het huidige aantal. Dit ligt echter met 1,60 wel duidelijk onder het Nederlandse niveau. Verder gaan zij ervan uit dat de TFR in de NLS-10 uiteindelijk zal toegroeien naar het niveau van de EU-15.

### Sterfte

Figuur 2 laat het tot 2005 waargenomen en daarna verwachte verloop zien van de levensverwachting bij de geboorte voor zowel mannen (onderste drie lijnen) als vrouwen (bovenste drie lijnen). Sterker dan bij de geboorte tekenen zich hier duidelijke verschillen af tussen de Europese en Nederlandse prognosemakers. De eerstgenoemde trekken de trend van de afgelopen jaren vrijwel rechtlijnig door, de laatstgenoemde vlakken deze trend snel af. Vergelijken met 2004 groeit de levensverwachting in de EU-15 voor mannen met zes jaar en voor vrouwen met vijf jaar. In de NLS-10 ligt de verwachte winst op respectievelijk acht (mannen) en vijf jaar (vrouwen). Voor Nederland, aldus het CBS, staat hier een karige drie jaar voor de mannen tegenover en slechts iets meer dan één jaar voor de vrouwen. Het CBS kwam tot deze conclusie aan de hand van een model waarin onderscheid is gemaakt naar doodsoorzaak.

De vraag of Eurostat dan wel het CBS in de toekomst gelijk zal krijgen is op dit moment moeilijk te beantwoorden. De meningen van deskundigen zijn namelijk sterk verdeeld. Zo baseert de Europese Commissie zich bij de berekening van de budgettaire consequenties van de vergrijzing op alternatieve prognoses van Eurostat waarin de levensverwachting voor de landen van de EU-15 minder stijgt en de verschillen tussen de landen kleiner worden.

In de EU-rangorde van de levensverwachting bij de geboorte stond Nederland in 2004 zevende bij de mannen en twaalfde bij de vrouwen. Het verschil tussen het CBS en Eurostat wat betreft het toekomstige verloop leidt ertoe dat de mannen rond 2050 zakken naar plaats 19 en de vrouwen zelfs naar plaats 24. Alleen de vrouwen in Letland zouden dan nog een iets lagere levensverwachting hebben. Dit weinig waarschijnlijke verloop onderstreept de wenselijkheid om in volgende prognoses op het gebied van de sterfte minder van elkaar afwijkende veronderstellingen te formuleren. Mogelijk is de prognose van Eurostat voor een aantal landen wat aan de optimistische kant, maar die van het CBS voor Nederland lijkt wel erg pessimistisch.

### Buitenlandse migratie

Vanwege het vaak grillige verloop is de prognose van de buitenlandse migratie met meer onzekerheid omgeven dan de prognose van geboorte en sterfte. Desalniettemin is het opvallend dat op termijn de jaarlijkse relatieve saldo komen als hun Nederlandse collega's, namelijk ongeveer plus twee per 1.000 van de bevolking (figuur 3). De weg daarheen verschilt wel sterk. Vergelijken met het huidige niveau is er sprake van meer dan een halvering van het positieve migratiesaldo voor de EU-15 en slaat het huidige vertrekoverschot van zowel Nederland als de NLS-10 om in een vestigingsoverschot.

De genoemde halvering van het vestigingsoverschot in de EU-15 hangt vooral samen met de verwachte teruglopende omvang van de immigratie in Spanje en Italië. Deze is recentelijk vooral hoog geweest door incidentele regularisatieprogramma's waardoor niet-legaal verblijvende personen in aanmerking konden komen voor een verblijfsvergunning.

Voor de NLS-10 wordt aanvankelijk een stijging van de emigratie voorzien door de verdere openstelling van de West-Europese arbeidsmarkt. Verwacht wordt dat de betekenis van de immigratie daarna zal gaan groeien en dat rond 2020 het vertrekoverschot zal omslaan in een vestigingsoverschot.

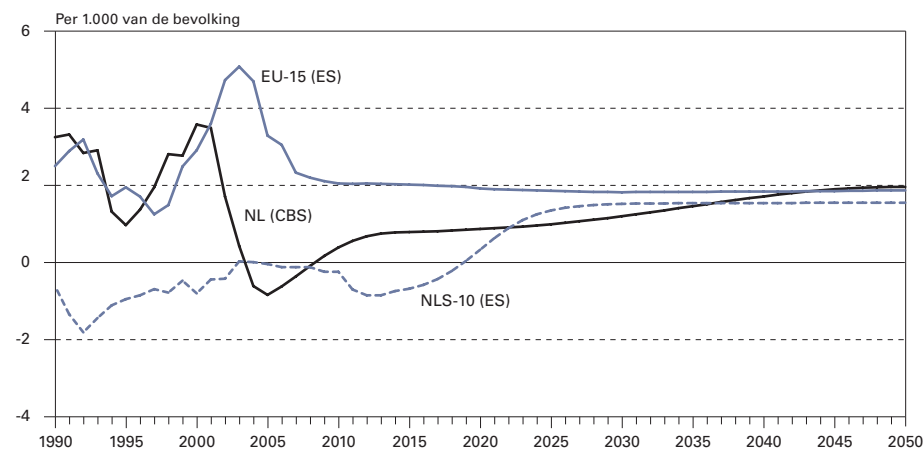
Het CBS verwacht dat bij een aantrekkende economie de immigratie (vooral arbeidsmigratie) over enkele jaren weer zal toenemen. Op de langere termijn zal de krapte op de arbeidsmarkt vanwege de vergrijzing de immigratie op peil houden. Met het aantrekken van de conjunctuur zal de emigratie tot omstreeks 2010 dalen om daarna tot omstreeks 2025 stabiel te blijven en vervolgens weer iets verder te dalen.

### Vergrijzing

Momenteel bedraagt het aandeel 65-plussers in Nederland 14,0 procent, ruim drie procentpunten lager dan in de EU-15. Gezien de relatief lage aantallen geborenen en de verdere verbetering van de overlevingskansen zet de vergrijzing de komende jaren door (figuur 4). De prognosemakers van Eurostat verwachten dat rond 2050 in de hele EU ongeveer 30 procent van de bevolking 65 jaar of ouder zal zijn.

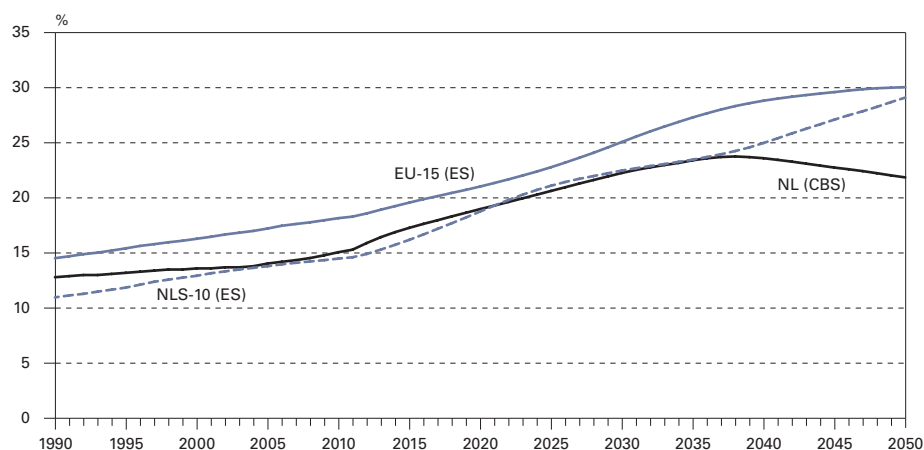
Ten gevolge van een hoger veronderstelde TFR en een minder sterk stijgende levensverwach-

**Figuur 3.** Saldo buitenlandse migratie, 1990-2004 (waargenomen) en 2005-2050 (prognose)



Bron: Eurostat (ES) en CBS.

**Figuur 4.** Percentage 65+ op 1 januari, 1990-2005 (waargenomen) en 2006-2050 (prognose)



Bron: Eurostat (ES) en CBS.

ting blijft de vergrijzing in Nederland wat achter bij de rest van de EU en treedt na 2035 zelfs een verlaging van het percentage 65-plussers op van 24 naar 22. De oorzaak hiervan is gelegen in een grotere uitstroom dan instroom voor de categorie 65+. De uitstroom wordt voor een flink deel gevormd door sterfte van de omvangrijke naoorlogse geboortegeneraties, de instroom door personen die afkomstig zijn uit de minder omvangrijke geboortegeneraties van 1970 en later. Omdat er in de overige EU-landen geen sprake was van een dergelijk groot verschil in omvang van geboortegeneraties treedt er daar rond 2035 geen ombuiging van het percentage 65-plussers op.

Foto: Wim de Jonge



## Veranderingen in aan leeftijd gerelateerde publieke uitgaven, % bruto nationaal product

	Niveau 2004	Verandering door					Niveau 2050
		staats-pensioen	zorg	werkloos-heid	onderwijs	totaal	
EU-15	23,4	2,3	2,3	-0,2	-0,6	3,7	27,1
NLS-10	21,1	0,3	1,5	-0,2	-1,3	0,2	21,3
NL	20,9	3,5	1,9	-0,2	-0,2	5,0	25,9

Bron: Europese Commissie.

### METHODIEK

Wat betreft methodiek zijn er weinig verschillen tussen de prognose van het CBS en die van Eurostat. Beide gaan uit van de zogenoemde cohort-componenten methode. Dat wil zeggen dat uitgaande van de laatst bekende bevolking naar leeftijd en geslacht de ontwikkeling wordt vooruitberekend door veronderstellingen op het gebied van geboorte (leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers), sterfte (leeftijds- en geslachtsspecifieke sterftekansen) en buitenlandse migratie (absolute aantallen immi- en emigranten bij Eurostat, absolute aantallen immigranten en emigratiekansen bij het CBS). Als samenvattende indicator voor de geboorteveronderstellingen wordt het totaal leeftijds-specifiek vruchtbaarheidscijfer (TFR) gebruikt. Dit is het aantal kinderen dat een vrouw zou krijgen als op haar de leeftijds-specifieke vruchtbaarheidscijfers van een bepaald kalenderjaar van toepassing zouden zijn. Als samenvattende indicator voor de sterfte wordt de levensverwachting bij geboorte gehanteerd. Dit is de leeftijd die iemand zou bereiken als de voor een kalenderjaar geldende leeftijds-specifieke overlevingskansen gelijk zouden blijven.

Foto: Wim de Jonge



Afgemeten aan het percentage 65-plussers is anno 2005 Italië met 19,4 het meest vergrijsde land van de EU. Het minst vergrijsde land is nu Ierland (11,2 procent). Rond 2050 zal volgens de prognose van het CBS Nederland het minst vergrijsd zijn met 21,9 procent 65-plussers. Spanje is dan het meest vergrijsd (35,7 procent).

### Financiële consequenties

Op nationaal en Europees niveau groeit het besef dat aan de vergrijzing tal van sociale en economische consequenties zijn verbonden. Wellicht de meest prangende vragen zijn op dit moment wat de vergrijzing gaat kosten en hoe dit moet worden betaald.

De Europese Commissie heeft onlangs schattingen gepubliceerd van de budgettaire consequenties van de ontgroening en de vergrijzing (tabel). Voor de EU-15 wordt in 2050 ten opzichte van 2004 een verhoging van ongeveer vier procentpunten van het bruto nationaal product verwacht. De extra uitgaven aan staatspensioenen (bij ons de AOW) en de zorg worden slechts ten dele gecompenseerd door lagere uitgaven in het kader van de werkloosheid en het onderwijs.

Voor Nederland komt de Europese Commissie, op basis van een alternatieve prognose van Eurostat uit op vijf procentpunten, voornamelijk veroorzaakt door een groter bedrag aan AOW. Uitgaande van het huidige bruto nationaal product in marktprijzen betekent dit dat de aan leeftijd gerelateerde publieke uitgaven in 2050 op jaarbasis ongeveer 25 miljard hoger zullen liggen dan nu het geval is.

Omdat de Europese Commissie optimistischer is over het verloop van de levensverwachting in Nederland dan het CBS, leidt de berekening volgens de CBS-prognose tot een minder sterke stijging, te weten tot omstreeks vier procentpunten.

In de NLS-10 stijgen de pensioenuitgaven met slechts 0,3 procentpunten van het bruto nationaal product. De recente omslag in het pensioenstelsel van Polen (van staats- naar privé-pensioen) blijkt hier debet aan te zijn. Zonder Polen stijgen de pensioenuitgaven in de nieuwe lidstaten met omstreeks vijf procentpunten.

Om de kosten van de vergrijzing te kunnen financieren dienen overheden te bezuinigen op andere uitgaven en/of meer inkomsten te genereren door bijvoorbeeld lastenverzwaringen. De (politieke) meningen lopen in Nederland op dit punt sterk uiteen. De mogelijkheden die het meest worden genoemd zijn het verhogen van de AOW-leeftijd, het laten meebetalen van ouderen aan hun AOW-premie en het omhoog brengen van de arbeidsparticipatie van 55-plussers.

### Tot slot

De vergelijking van de bevolkingsprognose van Eurostat met die van het CBS leert dat de bevolking van Nederland naar verwachting minder snel zal vergrijzen dan de rest van de Europese Unie. Uiteraard is dit vooral een gevolg van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de beide prognoses. Deze veronderstellingen verschillen niet wezenlijk wat betreft de verwachte ontwikkeling van de buitenlandse migratie maar wel voor de componenten geboorte en sterfte. Daar kunnen natuurlijk vraagtekens bij worden gezet. Is het aan de ene kant aanneemelijk dat het aantal kinderen per vrouw in Nederland structureel boven het gemiddelde van de EU zal blijven liggen? Zijn er aan de andere kant duidelijke redenen aan te geven waarom de levensverwachting in Nederland zich aanzienlijk minder gunstig blijft ontwikkelen dan in de rest van de EU, of in meer positieve zin, waarom de levensverwachting in de EU zich gunstiger blijft ontwikkelen dan in Nederland? Vragen als deze zijn moeilijk te beantwoorden. Ze onderstrepen wel de betrekkelijkheid van de uitkomsten van prognoses, zeker wanneer deze de wat langere termijn betreffen. Gebruikers, zoals politici, beleidsmakers en wetenschappers van andere disciplines, dienen zich van deze betrekkelijkheid terdege bewust te zijn en daar waar nodig flinke onzekerheidsmarges in te bouwen. De prognosemakers zelf bieden deze onzekerheidsmarges aan door middel van uiteenlopende (hier niet gepresenteerde) varianten. Wellicht verdient het aanbeveling om wanneer het om geld gaat aan de 'veilige kant' te blijven door de toekomstige levensverwachting iets gunstiger in te schatten dan centrale varianten van prognoses doen.

### LITERATUUR:

- Beer, J. de (2006), Verleden en toekomst van de levensverwachting, *De actuaris*, mei 2006, pp. 26-30.
- Duin, C. van (2006), Bevolkingsprognose 2005-2011: stabiele groei, *Bevolkingstrends* 54(1), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 61-66.

- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2006), *The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers (2004-2050)*, Special Report no. 1/2006.
- Garssen, J. (2005), De toekomst van onze levensverwachting, *Bevolkingstrends* 53(3), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 26-56.
- Jong, A. de (2005a), Bevolkingsprognose 2004-2050: maximaal 17 miljoen inwoners, *Bevolkingstrends* 53 (1), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 12-18.
- Jong, A. de (2005b), Bevolkingsprognose 2004-2050: veronderstellingen, *Bevolkingstrends* 53(1), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 19-23.
- Jong, A. de en A. van der Meulen (2005), Prognose van sterfte naar doodsoorzaak, *Bevolkingstrends* 53(2), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 50-62.
- Lanzieri, G. (2006), *Long-term population projections at national level*, Statistics in focus 3/2006, Eurostat.
- Sobotka, Thomas (2004), *Postponement of childbearing and low fertility in Europe*, Dutch University Press.

**Drs. R.F. van der Erf**, NIDI. E-mail: erf@nidi.nl



Van alle 268 regio's in de 25 lidstaten van de EU en in Bulgarije en Roemenië hadden gemiddeld per jaar over de periode 2000-2003 gerekend Frans Guyana (34 per 1.000), het Nederlandse Flevoland (31,6 per 1.000) en de Spaanse Balearen (31,2 per 1.000) de hoogste bevolkingsgroei. In Nederland scoorde de provincie Limburg het laagst met een negatieve bevolkingsgroei van -0,4 per 1.000. De laagste groeicijfers werden echter genoteerd voor Dessau in Duitsland (-16,5 per 1.000), het Poolse Opolskie (-7,9 per 1.000) en het Slowaakse Bratislava (-6,8 per 1.000) (Eurostat).